

SALGIN SÜRECİNDE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Rethinking Fundamental Rights and Freedoms During the Epidemic Process

Ceren ÖZTÜRK*

Makale Gönderilme Tarihi : 14/04/2021

Kabul Tarihi : 29/05/2021

ÖZ

Genellikle temel hak ve özgürlükler olarak ifade edilen insan hakları, insanların doğuştan ve sırf insan olmalarından kaynaklanan birtakım haklara sahip olduğu fikrini içerir. Her insan için eşit olan bu haklara dıştan hiçbir kuvvetin müdahale edemeyeceği kabul edilir. Ancak geçmişte uzlaşılan bu fikirler, buhran dönemlerinde ortaya çıkan sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. İnsan hakları kavramı, bunalım süreçlerinde hep tartışma konusu olmuştur. Bu süreçlerden biri de bugün yaşamakta olduğumuz küresel salgındır. Tartışma, insan hakları kavramının anlamı, hangi hakların temel olduğu, bahsedilen hakların evrenselliği ve bu hakların kısıtlanabilir olup olmadığı konularındaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu durum insan hakları kavramı ve bu kavram altında yer alan hakları yeniden düşünmeyi gerektir-

ABSTRACT

The concept of human rights is usually expressed as fundamental rights and freedoms. These rights are innate and only caused by being born as human. Every human has these rights equally. It is also accepted that no external force can interfere with these rights. However, these ideas that are reconciled in the past have been insufficient to solve the problems that occur in the crisis periods. The concept of human rights has always been the subject of discussion in crisis processes. One of these processes is the global epidemic we are experiencing today. The dispute stems from uncertainty about the meaning of the concept of human rights, which rights are fundamental, the universality of the rights mentioned and whether these rights can be restricted. This situation requires rethinking the concept of human rights and the rights

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, cereno@pau.edu.tr, ORC ID: 0000-0001-9826-3017.

mektedir. Yeniden düşünmek, olgusal olarak var olanı ortadan kaldırmak değildir. Mevcut olanın olumsuz veya yetersiz kalan taraflarını tespit ederek, koşullara uygun olarak yeniden inşa etmektir. Bu makalede, insan haklarının salgın öncesi ve salgın sürecindeki algılanışı ele alınacak, bu bağlamda ortaya çıkan problemler tartışılacak, temel hak ve özgürlüklerin yeniçağda daha reel ve rasyonal algılanmasının imkânı soruşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Hukuk, Evrensellik, İnsan Hakları, Liberalizm, Pozitif Hukuk, Salgın, Temel Hak ve Özgürlükler, Yeniden Düşünmek

contained under this concept. Rethinking is not eliminating what factually exists. The aim is to identify the negative or inadequate aspects of the existing and restructure it according to the conditions. In this article, the perception of human rights before and during the epidemic process will be discussed, the problems that arise in this context will be discussed, and the possibility of more real and rational perception of fundamental rights and freedoms in the new age will be investigated.

Keywords: Epidemic, Fundamental Rights and Freedoms, Human Rights, Liberalism, Natural Law, Positive Law, Rethink, Universality

GİRİŞ

Olağanüstü durumlarda insanların kendi varoluşlarının anlam ve değeri üzerine yeniden düşünmesi beklenir. Bunun nedeni, o güne kadar olağan kabul edilenin yerini yeni gerçekliklerin, yeni hesaplaşmaların almasıdır. Bunların ne getireceği ise belirsizdir; bu nedenle toplumda tedirginliğe yol açar. Varoluşa ilişkin bu tedirginlik, toplumsal bir varlık olarak anlamını kaybetme tehlikesinin farkına varan insanı, belirsizliklerle ve muhtemel yoksulluklarla mücadeleye sevk eder. Mücadele, “şimdi”de olanı tekrar düşünmek ve geleceğe bu düşünme ışığında biçim vermekle anlam kazanır. Şimdi, geçmişten arzulananı ve gelecekte bekleneni kendinde taşır. Şimdide atılan her adım, alınan her karar ve yapılan her tercih geleceği inşa eder. Geçmişte yaşanmış olan bunalımlar ve ardından gelen yeni inşalar, bunun örnekleri olarak karşımızdadır. Bunlardan biri de “insan hakları” kavramıdır.

İnsan hakları, 18. yüzyılda yayımlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile önem kazanmış ve pek çok devlet tarafından tanınmıştır. Ancak bu haklar, 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan ideolojik savaşlar ve bu savaşlardan beslenen sömürgeci ve ırkçı uygulamalarla ihlal edildi. Bu ihlaller yaşanırken insan hakları rafa kaldırılmadı; birtakım sivil toplum örgütleri ve düşünürler onları korumak amacıyla mücadele etti. Savaşların sona ermesinin ardından çeşitli barış konferansları düzenlendi, cemiyetler kuruldu ve kampanyalar yürütüldü. İnsanların sahip olduğu haklar, bu hakların nasıl korunacağı, savaş hukuku, devlet ihlalleri ve hakların evrenselliği gibi konular yeniden ele alınıp, tartışıldı. Mücadele sonucunda, dünya savaşları esnasında yerle bir olan insan hakları, temel hak ve özgürlükleri insanların ve devletlerin saldırılarından koruma iradesi ve kararıyla güvence altına alındı. Ve bu, evrensel bir olgu oldu.

Bugün bu kavramın yeni bir sınav verdiği dikkati çekmektedir. Ancak durum yepyeni bir tablonun içinde yaşanmaktadır. Önceki yüzyıllarda siyasal yada sosyal şartlar belirleyici iken bugün sorun bir virüsten kaynaklanmaktadır. Küresel salgın sürecinde alınan kararlar ve atılan adımların bir kısmı insan haklarıyla çelişmektedir. Böylece küresel salgının, insan haklarına bir tehdit olarak yöneldiği kanaati oluşmaktadır. Çünkü salgın, temel hak ve özgürlükler arasında tercih yapma zorunluluğu sundu. Doğrudan yöneldiği yaşama hakkını, diğer haklardan öncelikli kıldı. Bu hakkı korumak için devletleri, hakları kısıtlama yetkisini kullanma mecburiyetinde bıraktı. Birey ile devleti hakların kullanımı ve korunmasında karşı karşıya getirdi. Salgın sonrasında insan haklarının alacağı biçim henüz bilinmediği için bu durum, insanın kendi varlığına biçtiği değeri ve bu değerden hareketle açıkladığı temel hak ve özgürlükleri yeniden düşünmeyi, mücadele etmeyi gerektirdi.

İnsanın kendine has birtakım nitelikleri, onun diğer varlıklardan farklı bir değere sahip olmasının sebebi olarak kabul edilir. Temel hak ve özgürlükler, bu nitelikleri korumayı ve geliştirmeyi amaçlar. Ancak kavramın içeriğine bakıldığında durum biraz çetrefilli görünür. İnsan hakları beyannamesi, bu çerçevede yapılan sözleşmeler ve devletlerin anayasaları incelendiğinde kavramın içeriğinin pek çok farklı hak ve özgürlüğü kapsadığı ortadadır. Yüksek değer yüklenmek istenen tüm taleplerin insan hakları kategorisine alınmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir. Diğer yandan insan haklarına yönelik söylemler bu hakları adeta kutsamakta, böylece farklı koşullarda ve durumda bunların tartışılabilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu noktada sorma gereği doğmaktadır: Acaba bu bağlamdaki hak ve özgürlüklerin her biri aynı ölçüde temel olma niteliğine sahip midir? Salgın gibi olağanüstü bir hal sürecinde haklar arasında temel ve temel olmayan ayrımı yaparak önceliği bir veya birkaç hakka vermek mümkün müdür? Bütün bunlar temel hak ve özgürlükleri yeniden düşünme gereğinin bir nedeni gibi durmaktadır.

Yapılması gereken ve buradaki amaç, yeni bir insan hakları tanımı vermek veya yeni haklar belirlemek değil, belirtilen ve benzeri soruları, insan haklarının sancılı bir süreçten geçtiği salgın döneminde yeniden düşünmektir. Böylece mevcut uygulamalar hakkında daha doğru yargılara varılabilir, daha rasyonel ve reel bir kavrayışa ulaşılabilir. Bu kavrayışla temel hak ve özgürlüklere yeni bir değer kazandırılıp daha dengeli bir sistem kurulabilir.

1. YENİDEN DÜŞÜNME GEREĞİ

Yeniden düşünmek ya ilginin doğurduğu merakten ya da problemlili durumun yol açtığı kaygıdan kaynaklanır. “Her kaygı verici olan, kendini düşünülecek şey olarak sunar” (Heidegger, 2013: 2). Kaygıya neden olan şey, alışılmış olan değişmeye yüz tuttuğunda daha önce düşünülmüş olanı yeniden düşünmek zorunda kalmaktır. Değişim, kuşku uyandırır. Değişene yönelik doğru kabul edilen mevcut cevapların yetersiz kalması, düzensizlik ve belirsizliğe neden olur. Düzensiz ve belirsiz olma durumunda, düzenin devamlılığını arzulayan insan, varoluşu ile bir mücadeleye girer. Bu mücadelede önce kendi varlığının anlam ve değerini, ardından bağlı olduğu toplumun koşullarını ve en sonunda da evrensel olanın niteliklerini yeniden düşünmek için, yaşadığı tehdit durumunu araç haline getirir.

Yaşadığımız süreçte kaygının nedenleri, küresel salgın ve bu salgının insan haklarında neden olduğu tahribattır. Salgın, insanı tekrar dünya üzerindeki yerini ve değerini sorgulamaya sevk etti. Bu sorgu beraberinde, insanın kendi varlığının değerinden yola çıkarak talep ettiği insan haklarının, değişmez ve kısıtlanamaz niteli-

ğine yönelik şüpheyi getirdi. Zira değişmez ve kısıtlanamaz olarak kabul edilen bu haklar, insanın değer ve anlamı gözetilmeksizin, yalnızca “vardır” demek zorunda kaldığımız bir biyolojik varlık tarafından etkilendi; çeşitli kısıtlamalara gidildi. Alışlagelen düzen kökten değişmeye başladı. Bu altüst oluş karşısında yapılması gereken şey, insani varoluşu ve insan olmayı bir kez daha gözden geçirmektir. Böylece insan şimdiki zamanda var olan gerçeklikten yola çıkarak, geçmişte var olan ile bağlantı kurabilmeliydi. Kurulan bağlantı sonucunda insanın, insan olmak bakımından değerini, toplumun önceliklerini, temel hak ve özgürlüklerini yeniden inşa etmesi gerekmektedir. Çünkü salgın, iki seçenek sunmaktadır: Ya bütünüyle ihlal edilmiş haklar ya da yeniden düşünülmüş temel hak ve özgürlükler! Bu nedenle insan hakları fikrinin tahribatını, suiistimalini önlemek amacıyla, temellerini ve değerlerini sağlamlaştırmak için yeniden düşünmeliyiz.

İnsan hakları kavramını ve bu kavram altında toplanan hakları yeniden düşünmek, olgunun varlığını ortadan kaldırmak, bu kavramı iptal etmek değildir. Bir kavramı korumanın ve geliştirmenin ilk yolu, onu sahip olduğu bu anlam ve nitelikleri bakımından her yönüyle anlamaktır. Öyleyse insan hakları kavramını tekrar ele almak, ona ilişkin kavrayışımızı tekâmül ettirir. Bu tekâmül gereklidir; çünkü Kuçuradi'nin dile getirmiş olduğu gibi insan hakları kavramı tehlikeli bir vaziyete bürünmüştür. Bir kavram, anlamı bakımından muğlak olduğu halde herkes bu kavramı bildiğini dile getiriyor ve hakkında konuşabiliyorsa tehlikeli olur (Kuçuradi, 2018: 1). Kavram sömürülmeye açık hale gelir ve yerli yersiz kullanılarak adeta Demokles'in kılıcına dönüşebilir. Yani apaçık anlaşılır görünen bu kavram, gündeme gelişi bakımından aleyhte uygulamalara gerekçe oluşturabilir.

İnsan hakları kavramı anlamı kadar içeriği bakımından da belirsizdir. Belirsizliğinin nedenlerinden ilki, kavramın anlamına yönelik yapıldığı düşünülen çoğu tanımın, kavramı değil, kavramın özelliklerini açıklıyor olmasıdır. İnsan haklarının tüm insanlara ait, kısıtlanamaz, eşit hak ve özgürlükler olduğunu söylemek, kavramın anlamından ziyade her biri ayrı tartışma konusu olan özelliklerini belirtir (Tepe, 2018: 68). Belirsizliğin bir diğer nedeni ise yaşanan hemen her bunalım, olağanüstü durum ve sosyal-siyasal değişim karşısında insan hakları düşüncesine yeni hakların eklenmesidir. Yeni haklar, insan varlığının değerinin daha da önem kazanmış olduğunu düşünmeye teşvik edebilir. Ancak burada birtakım problemler ortaya çıkıyor: Hangi haklar, insanın varlığını sürdürebilmesinin teminatı olması bakımından temel, öncelikli ve evrenselidir? İnsan hakları kapsamına dâhil olan bütün haklar mı? Eğer öyleyse, salgın sürecinde yaşama hakkını öncelemeksizin eğitim, seyahat ve toplanma gibi hakların talebi için direnmek, insanların haklarına saygı kriterini kar-

şıl原因 bir tutum olarak görülebilir. İşte bu problemler ortaya konduğunda, olağan ve olağanüstü durumlar karşısında insan hakları kavramının anlam, değer, sınır ve içeriğini yeniden düşünmenin önemi belirgin hale gelir.

Anlam çeşitliliği ve yorum bombardımanı altında kalan insan hakları kavramı, sınırlarını ve esas önemini yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle, yalnızca insan hakları kavramını değil, bu kavram altında yer alan tek tek hakların ne anlam taşıdığını, geçerlilik şartlarını bütüncül bir yaklaşımla, küresel salgından önce ve salgın sürecinde aldığı biçim itibarıyla incelemek gereklidir. Bu ihtiyaca katkıda bulunabilmek için salgın öncesinde insan haklarının doğal hukuk, pozitif hukuk ve liberalizm perspektifinden algılanışı ele alınmalı, küresel salgın sürecinde değişen algılanış tartışılmalı, bu sürecin insan dünyasını ve insan algısını nereye götüreceği düşünülmelidir.

2. SALGIN ÖNCESİ TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

İnsan hakları kavramı, ilk kez telaffuz edildiğinden bu yana, bugün sahip olduğu anlam ve geçerliliği kazanana kadar pek çok değişime maruz kaldı. İnsanların, insan olmak bakımından sahip oldukları ve diğer varlıklardan ayırt edilmelerini sağlayan nitelikleri bulunduğu yargısı, insan hakları olarak düşünüldü ve bu yargı doğal hukuk fikri ile özdeşleştirildi. Bu fikir modernite ile yasalarda bulunarak ulusal anayasalarda yer aldı. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise ulusal düzeyden alınarak uluslararası platforma taşındı. Vazgeçilemeyen ancak sürekli değişen ve gelişen bu kavramın, salgın süreci sonrasında alacağı yeni görünüm kuşkusuz düşünsel arka planından ayrı düşünülemez. Çünkü kavram, bu arka planı oluşturan anlayışların tesiriyle gelişmiş ve günümüze ulaşmıştır. Kavramın gelişiminde, doğuştan hakların bulunduğu savı ile doğal hukuk, hakların hukuki olarak tanınması ve korunmasındaki rolü ile pozitif hukuk ve bireysel özgürlüklere verdiği önem ile liberal anlayış dikkati çekmektedir.

2.1. FELSEFE PERSPEKTİFİNDEN

Özgürlük ve hak kavramları hem felsefenin hem de hukukun ortak temasını oluşturmaktadır. Bu iki kavramın, iki farklı alan içerisinde ele alınışı insan hakları fikrinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Özgürlük, felsefede ilk başlarda insanın diğer varlıklardan ayırt edici niteliğinin ne olduğunu göstermek, insanın potansiyellerini ortaya koymak ve bu potansiyelleri gerçekleştirebilme imkanını belirlemek amacıyla ele alınmıştır. Özgürlük nedir? İnsanların gerçek anlamda özgür olması mümkün müdür? Eğer mümkünse bu özgürlük insanları diğer varlıklardan ayıran bir nitelik midir? Özgür istenç mümkün müdür? Bunlar ve benzeri sorular

felsefenin konusunu oluşturur. Öncelikle bu ve benzeri sorulara cevaplar aranırken, daha çok etik çerçevede çözümlenmeler yapılır. Bu kavramların toplumsal ve bireysel çerçeveden tartışılması özellikle 17. yüzyıldan sonra gerçekleşir.

Özgürlük, yukarıda belirtilen sorular doğrultusunda filozoflar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olsa da genellikle ahlaki bir eylemin temel gerekliliği olması nedeniyle insanın ayırt edici bir özelliği olarak kabul edilmiş ve potansiyelleri gerçekleştirmek için temel dayanak sayılmıştır. Bu yönüyle özgürlük, ahlak felsefesinin problemlerinden biri olmuştur. Çünkü özgürlük, insanın herhangi bir dış gücün etkisinde kalmaksızın, kendi iradesinden hareketle alternatifler arasında seçim yapabilmesini ve eylemde bulunabilmesini tanımlar (Cevizci, 2007: 295). Özgürlüğün bu tanımı, insanı diğer varlıklardan ayırır.

Dış dünyada pek çok varlığın özgür olduğu dile getirilir. Gökte uçan kuşun veya doğada gezen bir hayvanın özgür olduğu belirtilir. Ancak filozoflar tarafından tartışıldığı şekliyle bu varlıklara ait özgürlük ile insan özgürlüğünün aynı olduğunu söylemek güçtür. İnsan özgürlüğünün temelinde “seçim yapma” ve bu seçimi “eyleme geçirebilme” yer alır. Seçim yapabilmek, bilinçli bir varlık olan insanın belirli akıl yürütmelerinin sonucundaki eylemidir. Belirli bir amaç doğrultusunda alternatifler arasında seçim yapan insan, yaptığı seçim eyleme dönüştüğünde özgür bir varlık olduğunun bilincine ulaşır (Öner, 1990: 5). Dolayısıyla kuşun uçuş eylemi veya doğadaki bir hayvanın eylemi bilinçli bir seçim olmaktan ziyade onların doğaları gereği sahip oldukları yaşamsal bir faaliyettir. Bu tür faaliyetler herhangi bir seçime dayanmaz, zorunluluktan kaynaklanır. İnsan da doğası gereği bu tür faaliyetlere tabi olmakla birlikte akıl ve irade varlığı olarak seçim yapması ve eylemesi onu özgür kılar.

Aristoteles de ahlaki eylemleri çözümlerken bu bakış açısından yola çıkar. Ona göre, akıl sahibi olmayan varlıklarda seçim yapabilme yetisi yoktur. Çünkü seçim, akıl ve düşünme aracılığıyla yapılır. Her insan kendisinde potansiyel olarak bulunanın gerçekleşmesini sağlayacak şeyleri düşünür ve onlara ulaşmak ister. Seçim, kişinin kendisinin isteyerek yapacaklarına yöneliktir. İsteyerek yapma ardında düşünülmüş bir amaç taşır (Aristoteles, 1997: 46-47). Seçim ve eylemler bu amacı gerçekleştirmek için yapılır.

Aristoteles seçim tanımı ile bazı eylemlerin isteyerek yapıldığını söylerken bazılarının ise istemeyerek yapıldığını ifade etmektedir. Ayrıca bu ayrım, Aristoteles’in özgürlük kavramını etik çerçevede tartıştığını göstermektedir. İstemeyerek yapılan eylemler, zorla veya bilgisizlik sonucunda yapılır. Zorlama sonucunda yapılan eylemler, eylemi yapanın tercihi olmayan ve karşı koymasının mümkün olmadığı bir

güç tarafından yapılan eylemlerdir. Bilgisizlik nedeniyle yapılanlar ise yapılan eyleme yönelik herhangi bir bilgiye sahip olmaksızın yapılır. Kişinin yaptığı eylemin neden, nasıl ve niçin yapıldığına yönelik bir bilgisi yoksa bu bilgisizlikten kaynaklanan ve bilinçli bir seçim olmayan eylemdir (Aristoteles, 1997: 40-43). Bu anlamıyla felsefede özgürlük, eyleme yönelik olması kadar bilgi meselesiyle de ilgili bir hal alır. İnsan ancak bilgisinin sınırları doğrultusunda amaç belirleyip, amaçlarına yönelik özgür seçim ve eylemde bulunabilir. Amaç olmaksızın bilgi, özgürlük bilincinin oluşmasında yeterli değildir. Bilgi sahibi olunan şeyin, kişinin herhangi bir amacına hizmet ediyor olması gereklidir.

Özgürlüğün seçim yapabilme ile bağlantılı olan bu tanımı felsefe tarihinde varoluşçular tarafından da ele alınmıştır. Sartre'a göre amaçları doğrultusunda seçimler yapan insan her seçimde kendisini de seçmektedir. Seçim yapma gücü ise özgür olmasından kaynaklanır. Bu özgürlük, zorunludur. "İnsanoğlunun özü, özgürlük içinde askıdadır. Askıda olan bu özü, askıdan kurtarıp, onu gerçekleştirmek ve biçimlendirmek, insanın kendi özünü seçmesine bağlıdır. Bu seçim, özgür olma gerçeği ve bu gerçeğin gerçekleşmesidir" (Yenişehirlioğlu, 1982: 119). Bu durum insanın nasıl bir insan olacağını kendi seçimleri doğrultusunda belirlediğini de ifade etmektedir.

İnşa niteliğinde olan bu seçim özgürlüğü, keyfilik veya serbestlik değildir. Özgür olarak amaçları doğrultusunda seçimde bulunan insan, seçimlerinden ve eylemlerinden hem kendi adına hem de başkaları adına sorumludur. Sorumluluk, özgürlüğün bir şartıdır. İnsan amacı doğrultusunda seçim yaptığı eyleminin sorumluluğunu üstlenebiliyorsa özgürdür. Özgürlük, insanın karar verebilmesi olduğu kadar bu kararın sorumluluğunu da üstlenebilmesidir (Biemel, 1984: 47). Dolayısıyla eylemlerine kendi hedefleri doğrultusunda özgürce karar veremeyen bir kimsenin eylemlerinin sonuçlarını üstlenebilmesi söz konusu değildir.

Felsefe perspektifinden seçim, eylem ve sorumluluk kavramlarıyla etik düzeyde ele alınan özgürlüğün "hak" kategorisine taşınması ve bu başlık altında değerlendirilmesi, doğal hukuk kavramının ortaya çıkıp yerleşmesiyle ve aynı zamanda liberalizmin, kendi tezlerini tamamen bu kavrama dayandırmasıyla gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle felsefe, mevcut durumlar karşısında özgürlüğün neliğini, imkanını ve değerini sorgularken, hukuk ve liberalizm özgürlüğü daha kökten biçimde ele alır ve onu temele yerleştirir. "Özgürlük, bütün hakların ortak kökenidir; haklar ise, özgürlükleri sağlamak için kişiye hukukça tanınan meşru yetkililerdir" (Kaboğlu, 2013: 13). Doğal hukuk özgürlüğü, insan doğasından kaynaklanan bir nitelik olması nedeniyle doğal hak olarak kabul eder. Liberal anlayış ise özgürlük hakkı ve özgürlükten türeyen insan haklarının hukuki düzen tarafından korunmasını amaçlar. Çağımıza

yaklaştıkça, özgürlük varoluşçular tarafından bir varoluşsal durum ve bir varoluşsal problem olarak yorumlanırken, neredeyse sadece liberalizm tarafından bireyin zorunlu olarak sahip olması gereken bir şey olarak görülür. Doğal hukukta da destek bulan liberal anlayış ile hukuksal değerlendirmeler, “temel hak ve özgürlükler” veya “insan hakları” şeklinde kavramlaşır; toplumsal-siyasal hayata ve yasalara girer.

2.2. DOĞAL VE POZİTİF HUKUK PERSPEKTİFİNDEN

Temel hak ve özgürlüklerin insan düşüncesinde ortaya çıkışı, bu hak ve özgürlüklerin “icat edilmiş” hukuk içerisinde yer almasından daha öncedir. İlk ortaya çıkışında hak ve özgürlükler, tıpkı doğada bulunan ve insan iradesinden bağımsız olarak işleyen, evrendeki düzeni sağlayan doğa yasaları gibi kavranmıştır. Her iki yasanın da varlığı doğaüstü bir güce atfedilmiş ve insanın bu yasaları değiştiremeyeceği ancak keşfedebileceği kabul edilmiştir. Değiştirilemez, ezeli ve ebedi hakikatler olarak bu yasalar, hukukun evrimiyle birlikte doğaüstü temellerinden alınarak, kanun yapma yetkisini elinde bulunduran insan iradesi tarafından pozitif bir yasa haline getirilmiştir. Yani filozoflar, hukukçular veya insanlığı düşünen zihinler insan hakları kavramına birden bire ulaşmamıştır.

Modern dönem insan hakları fikrinin gelişimi ve insan hakları hukukunun oluşumunda doğal hukuk anlayışının önemli katkılara sahip olduğu kabul edilir. Bu katkılar nedeniyle pek çok görüş, insan hakları düşüncesinin temellerini doğal hukuk anlayışında görmektedir. İnsan hakları ve doğal hukuk arasındaki bu ortaklık her iki düşüncenin insanın devredilemez, değiştirilemez ve evrensel hakları olduğu görüşünü paylaşmasından kaynaklanır. Bu nedenle doğal hukuktan türetilen doğal yasalar ve insan hakları maddeleri, olması gerekene ulaşmayı hedefler. Bu hakların yasal birer hak olması ise ancak pozitif hukuk tarafından yasal hale getirilmeleri ile mümkündür (Gorecki, 1996: 4). Bu durum doğal hukuk düşüncesini önemsiz görmeyi gerektirmez.

Doğal hukuk, içinde yaşanılan toplum, dönem, kültür ve egemen güç değişse de değişmeden ve bozulmadan kalacak birtakım hakların varlığını savunur. Doğal hukuk görüşünü savunanlara göre bu durum, doğal hukuku pozitif hukuk karşısında üstün kılmaktadır. Doğal hukuk, sistemli bir birlik gerektirmeksizin her koşulda ulaşılabilecek hedeflenen ideal kuralları barındırır. Bu kuralların dayanak noktası ise akıl yürütmedir. Dolayısıyla doğal hukuktan türeyen haklar, mutlaklardır (Chloros, 1958: 609). Bu haklar akıl yürütme yetisine sahip her insanın kabul edilebilir bulması nedeniyle rasyonel ve evrenseldir.

Doğal hukuk anlayışında önemli bir yere sahip olan Cicero, insan hakları fikrinin temelinde yer aldığı şekliyle insanın, diğer varlıklardan farklı bir yaratılışa sahip olduğunu ifade eder. İnsan, akıl ve yargı gücüne sahiptir. Akıl, insanlar arasındaki ortaklıktır; tüm insanları birbirine benzer kılar. İnsan üzerine yapılan bir tanım, bu akıl nedeniyle her insanı kapsar. Her bir insan, akıl sayesinde doğru olana ulaştıracak çıkarımlar yapar. Bu diğer varlıklarda olmayan, insana özgü değer, doğa tarafından verilmiştir. Doğa akılla birlikte insana doğru olanı gösteren hukuku da vermiştir. Yapılması gereken, doğanın doğruya ulaşmak için verdiği akıl ve hukuka uymak, saygı göstermek, tüm insanlarla paylaşmaktır (Cicero, 2018: 16-18). Bu fikirler, insanın hukuki ve siyasi bir devlet düzenine geçmeden önce birtakım haklara sahip olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Doğal hukuk anlayışının kaynağı ister doğa ister Tanrı olsun, bu anlayış her insanı müşterek bir zemin olan akılda bir araya getirmektedir. Bu akıl, modern düşüncenin gelişimi ile doğal hukukun kaynağı haline gelmiştir. Aracı bir güç ortadan kaldırılmış; insanların değişmez ve evrensel haklara sahip olduğu, her insanın kendi akli aracılığıyla ulaşacağı rasyonel bir sonuç olarak kabul edilmiştir. Doğal haklar, pozitif hukuk tarafından geçerli kabul edilmese de insana ait olmaya devam eden, insanın özü gereği sahip olduğu ilkelerdir.

Pozitif hukuk belirli bir zaman diliminde, belirli bir egemen güç tarafından çıkarılan yasalarla oluşan, yürürlükte olan hukuktur. Ancak bu hukuk; değişmeyen, mutlak hakların garantörü değildir. Toplumsal düzende yaşanan olaylar, olağanüstü durumlar, yasa koyucunun değişimi gibi etmenler haklarda değişimi gerektirebilir. Pozitif hukuk kurallarının dayanak noktası, doğrulanabilir kaynaklardır. Herhangi bir hakkın geçerlilik kazanması belirli bir irade tarafından belirlenmesi ve sağlaştırılması ile mümkündür. Böyle bir belirlenime tabi olan hakların varlığı ancak mevcut irade tarafından korunduğu sürece güvendedir. Yasa koyucu belirlenen birtakım haklara veya kurallara riayet edilmesini talep ederek, riayetin gerekliliğini dayatırsa, pozitif hukuk geçerlilik kazanır. Buna bağlı olarak pozitif hukuk kararlarının geçerli olabilmesinin ardında güç faktörü vardır; belirlenen hak veya yasa gücün temsili olması nedeniyle etkilidir (Nonet, 1990: 668). Genel sav, hakların kaynağının ancak hukuku ihdas etme yetkisine sahip olan organda bulunduğudır. Bu organ tarafından oluşturulan hukuk düzeni içinde yer almayan herhangi bir haktan bahsetme olanağı yoktur. İnsan hakları yalnızca ulusal ve uluslararası düzeyde belirlenen, yazılı hale getirilen hukuk çerçevesinde geçerlilik kazanabilir. Böylece pozitif hukuk, mevcut hukukta bulunmayan hiçbir doğal hakkın varlığını kabul etmez.

Doğal hukuk anlayışına göre, pozitif hukuk içerisinde yer alan her hak, doğal haklardan türetilerek elde edilir. Bir başka deyişle yazılı olan her kural ancak insan

haklarına uygunluğu gözetilerek belirlenir. Ulusların doğal haklara karşıt olmadığı sürece farklı değerleri ve bu değerler ışığında oluşturduğu kuralları olabilir. Fakat bu kuralların meşruluk kazanmasında doğal hukuk dışında hiçbir güç kaynak olarak kabul edilemez. Belirli bir yasa koyucu veya hukuk düzeni yalnızca belirlenen kuralların meşru hale gelmesini sağlayan kıstaslardır (Uslu, 2011: 243). Farklı sosyal ve siyasal anlayışların farklı kültürel kavrayışların evrensel zeminde birleşmelerini de bu kıstaslar sağlayabilir. Buradan hareketle doğal hukuk anlayışı, insanın özü gereği sahip olduğu hakları temele yerleştirerek toplumsal ve hukuki düzeni inşa eder. Bu düzenler, insanın sahip olduğu olanaklarını gerçekleştirilmesi ve haklarını koruması için birer araçtır.

Doğal hukukun bu yaklaşımına pozitif hukuk geleneği içerisinde yer alan düşünürlerden bazıları karşı çıkmıştır. Bu düşünürlerden biri olan Kelsen'e göre (2016: 16), "doğadan, akıldan veya ilahi iradeden doğan verili mutlak iyi bir düzen varsa, yasa koyucunun eylemleri, güneşin en parlak olduğu anda yapay bir ışıklandırma kurmak kadar aptalca olacaktır". Eğer elde pozitif hukuk kurallarının türetileceği, her insanın sahip olduğu hakları belirleyen bir düzen olsaydı pozitif hukukun varlığı gerekmezdi. Oysa temel ilkeleri ve kıstasları belli önceden kurulmuş bir düzen mevcut olmadığından insanlar bunu kendileri kurmak zorundadır.

Diğer yandan Kelsen, bu hakların kullanımı konusunda olumsuz bir duruma dikkat çeker. Toplumsal yaşama bakıldığında görülmesi mümkündür ki doğal hakların kaynağı olan güç, insanları her zaman haklarını kullanması ve koruması için doğru olana yönlendirmemekte, çıkar temelli ilişkiler ağı hakimiyetini sürdürmektedir. Bu ilişkilerin belirli bir düzene sokulması için akıl insanları yalnızca pozitif hukuka yönlendirir (Kelsen, 2016: 16-17). Dolayısıyla ancak pozitif hukuk hakları belirleyebilir ve bu hakları koruyup, meşru hale getirebilir. Bu vazifeyi rasyonel düşünme gerektirdiği için gerçekleştirir. İnsan hakları böylece pozitif hukuk düzeni içerisinde mevcut zamanın şart ve olanaklarına göre varlık kazanır.

Pozitif hukukun sahip olduğu bu yetki, tarihte insan haklarının ihlal edildiği pek çok olayın yaşanmasına sebep olmuştur. İkinci dünya savaşı öncesi dönemde, evrensel insan haklarından değil, her devletin kendi sistemi içerisinde, vatandaşına yönelik belirlediği yerel hak ve kurallardan söz edilmiştir (Ünal, 2001: 1). Bu ise kimi devletlerin ellerindeki yetkiyi kötüye kullanmasına, insan onurunu hiçe sayan kararlar almasına ve bu kararların uygulanmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu olaylar sonrası pozitif hukuk tarafından belirlenen ve uygulanan her kararın doğru ve geçerli olamayacağı sonucuna varılmıştır. Gustav Radbruch bu sonuca varılmasında etkili olan isimlerden biridir. Radbruch'un kendi ismi ile anılan formülüne göre,

hukuki düzen ve egemen güç tarafından korunan pozitif hukuk, adalete ve insan haklarına aykırı kararlar uyguladığında, eğer bu kararlar tahammül edilemeyecek bir seviyede değilse pozitif hukuk öncelikli olmaya devam eder. Ancak kararlar tahammül seviyesini aşar, bilinçli olarak insanların temel hak ve özgürlüklerine saldırı düzenlenirse bu durumda pozitif hukuk, doğal hukuk ve insan hakları karşısında boyun eğmek zorundadır. İnsan hakları, tahammül sınırını belirleyen unsurdur. Bu sınırı aşan her pozitif hukuk yok olacaktır. Radbruch formülü, Nazi dönemi pozitif hukuk kurallarına uygulanmış ve bu kurallar geçerliliğini kaybetmiştir (Balan, 2018: 84). Bu sonuç, doğal hukuk ve pozitif hukuk arasında orta yol bulma amacı taşıyan yeni bir döneme kapı aralamış, insan haklarını korumak amacıyla oluşturulan evrensel beyanname ve sözleşmeler, doğal hukuku devletlerin sınırlarını belirlemede etkili güç haline getirmiştir. İnsan hakları açısından önemli olan bu başarı 20. yüzyılda kazanılmış gibi görünse de insanlık dışı zorlama ve baskılara karşı devletlerin sınırlarının belirlenmesi gerektiği düşüncesi klasik liberal düşünörlere dayanmaktadır.

2.3. LIBERALİZM PERSPEKTİFİNDEN

Siyasi bir doktrin olan liberalizm, zaman içerisinde farklı anlamlar kazanmış ve çeşitli kollara ayrılmış olmasına rağmen temelde bireyi önceler ve bireysel özgürlüğe ulaşmayı amaçlar. Toplumsal olma özelliği taşıyan her yapı, bireyler tarafından üretilir ve bireylerden hareketle açıklanabilir. Toplumsal olanın bireyden daha üstün, değerli veya bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Toplumaya yönelik değer atfeden “toplumun iyiliği”, “ortak çıkar”, “kamu düzeni” gibi kavramların müphem olduğu kabul edilir. İyilik ancak birey kaynaklıdır ve bireyin amacıdır. Bu amaç toplumsal hedefler için araç olarak kullanılmamalıdır. Liberal anlayış topluma yönelik bu görüşleri savunmakla birlikte bireylerin bir araya gelmesi sonucunda oluşan her türlü sistematik yapının varlığını kabul eder. Yöneltilen itiraz, toplum adı altında genellemeye dayalı birtakım iyilik, çıkar, düzen gibi amaçların bireysel kaynağından soyutlanarak, saltık birer değer olarak sunulmasıdır. Olması gereken şey tek tek bireylerin iyi olan hakkındaki düşüncelerine ulaşmak, ortak olanı belirlemektir. Böyle bir belirlenimin yapılması ise kolay değildir. Her bireyin kendine özgü değerleri, yaşayış biçimi, bakış açısı vardır. Ortak bir paydada buluşmak ve toplumsal olarak iyi olanı uygulamak neredeyse imkânsızdır. Liberaller için yalnızca tek bir ortaklıktan bahsedilebilir; bireysel özgürlük. Eğer bireyler özgürse toplum da özgürdür.

Özgürlük, insanların özü gereği sahip olduğu ortak bir haktır. Bu hakkın herhangi bir kısıtlama olmaksızın eşit şekilde kullanılması ve korunması gerekir. Özgürlük, insan haklarının temelidir. John Locke gibi liberal düşünörlere için başta özgürlük olmak üzere insanın doğuştan sahip olduğu haklar, doğal hukuka dayanır. Bu nedenle

insan hakları negatif karakterlidir. Bir başka deyişle bu haklar, dış bir gücün baskı ve kısıtlamasına maruz kalmaksızın kullanılabilme niteliğine sahiptir.

Locke, insan haklarını sözleşmecî bakış açısı ile destekler. İnsanlar, insan olmalarının bir gereği olarak özgürlük ve eşitlik haklarına sahip olarak dünyaya gelir. Bu haklar başka bir insan veya kurum tarafından verilmemiştir ve insanların haklarından mahrum edilmesi de söz konusu olamaz. Bir anlaşma sonucunda doğa durumundan siyasi toplumsal yaşama geçerek bir devletin üyesi olan insanlar, haklarından feragat etmez ve doğal hukuk kaynaklı temel hak ve özgürlüklerini yitirmez. Birey, haklarını siyasi güce devretmez, haklarını koruması amacıyla egemen güce veya yasa koyucuya yetki verir. Çünkü doğa durumunda özgür olduğunun farkında olan her insan dilediğini yapmayı meşru kabul eder. Böyle bir yaşam alanında özgürlükler tehlike altındadır, korku ve güvensizlik hakimdir. Locke'a göre yapılması gereken aralarında bir uzlaşma sağlayan insanların özgürlüklerini güvence altına alacak siyasi bir düzen etrafında toplanmasıdır (Locke, 2013: 111). Bireylerin haklarını koruma amacını siyasi bir düzene geçmekte gören Locke, bu hakların dokunulmazlığını sağlamak amacıyla siyasi gücün yetkisinin sınırlandırılması gerektiğini belirtir ve bu amaç liberal tezin bir diğer temel özelliğini oluşturur.

Liberalizme göre insan haklarının özgürce kullanımını kısıtlayan ve hakları ihlal eden dış kuvvetlerden ilki, toplum içerisindeki bir başka insan, diğeri ise devlettir. Eğer egemen güç veya yasa koyma yetkisini elinde bulunduran irade, insanların haklarını korumaya yönelik gerekli kanunları oluşturmuşsa hak ihlalinde bulunan kişilerin cezalandırılması sağlanır ve sorunun çözümüne ulaşılır. Ancak hakları ihlal eden doğrudan devlet olduğunda, çözüme ulaşmak daha zordur. Devlet örgütsel olarak herhangi bir insan veya topluluktan güçlüdür.

Şayet devlet suç ihlalinde bulunursa onu önlemek azınlık bir grubu önlemekten tehlikelidir. Bu nedenle devletin, haklara saygı göstermesi için sınırlandırılması gerekir. Devletin temel görevi insanların haklarını özgürce kullanabilmesini sağlamak ve bu hakları korumaktır. Locke'a göre yasa koyucunun haklar üzerinde kısıtlama yapma, belirlenen ve geçerliliğe sahip olması planlanan yasaları halkın onayı olmadan yürürlüğe koyma hakkı yoktur (Locke, 2013: 114). Dolayısıyla liberal anlayışa göre, doğal haklar siyasal otoritenin yetkilerini kısıtlar. Bu haklar aracılığıyla otorite kontrolsüz güç kullanıma karşı denetim altında tutulur; hakları ihlal edecek kararlar alması ve bu kararları uygulaması engellenir.

Devletin sınırlandırılmasına yönelik bu sorun çağımızın önemli liberal düşünürlerinden biri olan Hayek tarafından "hukukun üstünlüğü" ilkesi ile çözülmeye

çalışılır. Özgürlük ve haklar konusunda kendisinden önceki liberal düşünürler gibi negatif özgürlüğü savunan Hayek, siyasal otoritenin her türlü karar alma sürecinde hukuka bağlı kalması gerektiğini belirtir. Çünkü yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulandığı toplumlar özgür olabilir. Hukukun temelinde yer alan değişmez kurallar, otoritenin ve yasa koyucunun varlığından öncedir, onlardan bağımsızdır. Bu kurallar, otoritenin veya yasa koyucunun kanun yapma yetki ve faaliyetini kısıtlar (Hayek, 1994: 144). Siyasi otoritenin edimleri önceden belirlenmiş hukuk kurallarına bağlı kalır. Böylece otoritenin keyfi ve taraflı yönetimi engellenebilir.

Tarafsız yönetim, liberalizmin bir diğer amacıdır. Bireylerin her biri farklı amaç ve taleplere sahiptir. Siyasi otoritenin bunlardan herhangi birini yüceltmesi veya değersizleştirilmesi bireylerin hak ve özgürlüklerine aykırıdır. Liberal anlayışın bu tutumu dünya genelinde siyasi, sosyal ve ekonomik düzenlerin değişmeye başlaması sonucunda tartışma konusu haline dönüşmüştür. Yaşanan değişimler, insan haklarına yönelik yeni taleplerin doğmasına ve hak kategorisinin genişlemesine neden olmuştur. Doğal hukuk aracılığıyla elde edilen temel hakların bazı konularda yetersiz kaldığı ve pratikte sorunları çözemediği anlayışı kuvvetlenmiştir. Bu durum, siyasi otorite üzerindeki kısıtlı yetki ve tarafsızlık ilkesinin kaldırılmasının gerekli olduğu kanısını oluşturmuştur.

Bütün bu tartışmalar doğrultusunda kimi liberal düşünürlerin hakların negatif ve pozitif olarak sınıflandırılması gerektiğini savunduğu görülmektedir. Klasik liberalizme göre negatif haklar, dış bir kaynağa bağlı olmaksızın hiçbir denetim ve müdahaleye konu olmayan haklardır. Bireylerin yaşamlarını daha iyi sürdürebilmek ve amaçlarına ulaşabilmek için yalnızca negatif hakların yeterli olmadığı görüşünü savunan liberaller ise var olmak için siyasi otoritenin iradesine bağlı olan pozitif hakların gerekliliğini kabul etmiştir. Liberalizmin modern veya “refah” olarak isimlendirilen bu kanadı, yasa koyma yetkisi sınırlı ve tarafsızlık ilkesini benimsemiş olan bir yönetimin yalnızca hakları korumakla görevli olduğunda bireylerin daha iyi bir yaşam süremeyeceğini belirtir. Yasa koyucu dış faktörler nedeniyle haklara eşit olarak erişemeyen bireylerin durumlarını gözetmeli ve bireylerin talepleri doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapabilmelidir. Bu şekilde oluşturulan pozitif haklar, negatif haklar kadar insana yönelik ve değerlidir (Lomasky, 2017: 235). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, modern liberalizme atfedilen bu anlayış, liberal düşünürler arasında genel kabul değildir. Siyasi otorite üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasının ve haklar arasında kategorileştirilme yapılmasının insan haklarını ihlal edeceği anlayışı hâkimiyetini sürdürmektedir.

3. SALGIN SÜRECİNDE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Kavram ve fikirler, tarihsel süreç içerisindeki olaylarla birlikte şekillenir. Yukarıda bahsedilen insan haklarına yönelik değişimler, her tür değişim ve dönüşümün yaşanan dönemin koşullarından bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır. Bugün de küresel salgınla birlikte yeni koşullar ve yeni problemler ortaya çıkmıştır. Salgın öncesine kadar evrensel, kısıtlanamaz ve temel olarak ifade edilen insan hakları, salgın sürecinde zaman zaman kendisiyle çelişen bir hal aldı. Hakların evrensel olduğuna inanılırken, hakların kullanımını her insan eşit olarak gerçekleştiremedi. Hiçbir dış faktör tarafından kısıtlanamayacağı belirtilirken haklar salgın nedeniyle devlet tarafından zorunlulukla kısıtlandı. Temel olarak ifade edilen pek çok hak varken yalnızca yaşam hakkı temel olma niteliğini korudu. Bu durum, temel hak ve özgürlüklerin algılanmasında değişimi gerekli kılan zor bir problemi tekrar ortaya çıkardı. Çözüm henüz belirsiz olmakla birlikte probleme yönelik farkındalık ve geçmişten gelenin bugünün koşullarında gerçekleşen değişimini yeniden düşünmek, çözüme katkı sunabilir.

3.1. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN EVRENSELLİĞİ SORUNU

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin hemen her maddesinde "tüm, herkes, hiç kimse" gibi genelleme belirten ifadeler bulunmaktadır. Bu genellemelerin amacı, insan haklarının zamansal ve mekânsal olarak evrenselliğini ilan etmektir. Evrensellik insan hakları için bir amaçtır, ulaşılmaya hedeflenen bir idealdir. Peki, insan hakları gerçekten evrensel midir? Hak olarak kabul edilen her maddenin evrensel olma niteliği var mıdır? Olağanüstü bir hal, bunalım veya absürt bir düzen gibi kavramlarla anlatılan bu dönem, insan haklarının gerçekten de evrensel olduğundan bahsedebilmemize olanak sağlamakta mıdır? Bunlara ve sorulması mümkün olan pek çok soruya çözüm yolu aramak, salgın süreci sonrası insan haklarının iyileştirilmesi için önem taşımaktadır.

İnsan haklarının evrenselliği konusundaki tartışmalar oldukça eskidir. Tartışmada yer alan görüşlerden ilki, kültürel çeşitliliğe vurgu yapar. Görecilik olarak da ifade edilen bu anlayış, insan hakları maddelerinin, kültürlerin birbirlerinden farklı olan dinamikleri dikkate alınmaksızın oluşturulduğunu belirtir (Wacks, 2019: 112). Kültür, sınırları belirlenemeyecek kadar çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu yapı, kültürün özsel niteliğidir. Yapının kurucu bir bilince olan ihtiyacı nedeniyle insan varlığının gerekliliği tüm kültürlerde ortak unsurdur. Ancak bilinç içeriği ortak değildir. Her bilinç farklı biçimlerde işleyerek öncelikle dil vasıtasıyla kültürün yaşam alanı olan toplumu inşa eder. Bu inşa, birtakım bireysel eylemler ve değerlerle harmanlanır. Siyaset ve ekonomiye yönelik tercihler, bu değerler göz önünde bulundurularak

yapılır. Dolayısıyla değerler, bir kültürün hayat sürme biçimini, geleneklerini ve ritüellerini, ürün ve üretim malzemelerini belirler. Bahsedilen bu boyutlar belirli bir zaman dilimini kapsadığında ise kültürün kendine özgü tarihi oluşur. Her kültür bu boyutları, farklı biçimlerde inşa ederek bütünlüğe sahip olur. Bütünlüğü kavramak ise ancak farklı boyutları incelemekle mümkündür. Buradan hareketle göreci anlayışa göre insan haklarının evrenselliği yalnızca belirli bir kültürün bütünlüğü esas alınarak savunulamaz. Kültürler birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayacak birtakım karakteristik niteliklere sahiptir ve bu nitelikler evrensel değildir. Bu nedenle evrensel insan haklarının varlığından bahsetmek de söz konusu olmayacaktır.

Kültürel görecilik anlayışının aksine evrenselci ve mutlakçı anlayış, evrensel insan haklarının varlığını kabul eder. Bu iki anlayışı birbirinden ayıran husus ise ilki, kültürel çeşitliliği ve kültürlerle has, farklı değerleri reddederken ikincisi, değer ve ahlaki gerekçelerin kültürel bir çeşitliliğe neden olamayacağını, bu iki unsurun olgusal bir gerçeklik olan toplumdan bağımsız, mutlak bir varlığa sahip olduğunu savunur (Wacks, 2019: 112). Evrenselci anlayış, kültürler arası farklılıklardan ziyade kültürler arasındaki benzerliklere dikkat çeker. Kültürlerin kendilerine has nitelikleri, ortak olan niteliklerin önüne geçmemelidir. Çünkü her yerde ve her koşulda bütünü onayını almış olan evrensel ilkeler vardır ve bu ilkeler insana bahşedilmiş değil, “insanın, insan olmak bakımından” sahip olduğu ortak ilkelerdir. Buradan hareketle evrenselci anlayışın köklerini doğal hak doktrinine dayandığını söylemek mümkündür.

Mutlakçı yaklaşım ise evrensellik iddiasını ahlakın veya değerlerin göreceli olamayacağı anlayışı ile destekler. Göreceli olmayan ilkeler mutlak, evrensel ve değişmezdir. Birbirinden farklı kültürlerde yaşam sürmek, ahlaki ilkelerin veya değer ölçülerinin farklılaşmasını gerektirmez. Bu ilke ve ölçüler insanlarda ortak olan aklın ulaştığı ortak sonuçlar olması nedeniyle evrenseldir (Wacks, 2019: 112). Dolayısıyla insan hakları ve ahlak ilkeleri arasındaki ilişki göz önünde tutulduğunda bu yaklaşıma göre insan hakları ilkelerinin de göreceli olamayacağı sonucuna ulaşılır.

İnsan haklarının evrenselliğine yönelik bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde, kültürel görecilik yaklaşımının, insan haklarında kültürel farklılıkların ve değerlerin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgusu nedeniyle haklı bir savunuyu olduğu neticesine varılabilir. Bununla birlikte aynı haklılık derecesi kültürel çeşitliliklere rağmen ortak ve değişmez birtakım temel hakların bulunduğunu ileri süren evrenselci ve mutlakçı anlayışlara da verilebilir. Ancak buradaki esas sorun hangi yaklaşımın daha haklı olduğuna karar vermekten ziyade bu yaklaşımların pratikteki sonuçlarıdır. Bu doğrultuda görecilik yaklaşımının doğuracağı sorunlardan biri sınır problemdir. Nitekim

böyle bir yaklaşımın hâkimiyeti tarihte yaşanmış ve insanlığa derin acılar bırakmış olan pek çok olayın kültürel gerekçelerle savunularak meşruluk kazanmasına neden olabilir. Benzer bir örnek olarak salgın sürecinde, barışçıl toplanma hakkı kapsamına giren düğün ve bayram ziyaretleri gibi kültürel ritüeller, kalabalık ortamlarda salgının bulaşma riskinin arttığı gerçeği nedeniyle kısıtlanmıştır. Burada temel olan insan hakkı, yaşama hakkıdır. Ortak bir tehdit karşısında ben'in hem kendi yaşam hakkını hem de ötekinin yaşam hakkını korumak ve savunmak adına gereken kısıtlamaya uyum göstermesi beklenmektedir. Ancak bu beklenti bir başka hakkın ihlal edildiği, kültürel alışkanlıklara ve değerlere uymadığı gerekçesi ile reddedildiği takdirde, insan haklarına yönelik bir uzlaşımın söz edilemeyecektir. O halde sorulması ve yeniden düşünülmesi gereken doğru soru şudur: İnsan hakları altında toplanan tüm hakları kültürel çeşitlilikleri göz önünde bulundurarak belirlemek gerekli midir? Evrenselci ve mutlakçı yaklaşımların iddia ettiği tüm haklar evrensel olma vasfına sahip midir? Birtakım hakların, diğer haklara oranla daha temel, daha evrensel olması söz konusu olabilir mi? Bu saptamalar, insan haklarının temel ve evrensel oluşu hususunu yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu konuda Henry Shue, temel haklar ve varlığı ancak bu haklara bağlı olan öteki haklar arasında bir ayırım yapar. Temel haklar, akıl yürütme yetisine sahip her insanın yaşamını idame ettirebilmek adına zorunlu olduğunu kabul ettiği evrensel taleplerdir. Bu haklar tanındığı ve korunduğu sürece öteki hakların varlığı söz konusu olabilir. Temel haklar bu özelliği ile öteki haklardan farklıdır. Öteki bir hak için temel haktan vazgeçilemez ancak temel hakkı muhafaza etmek amacıyla öteki haklardan vazgeçmek mümkündür (Shue, 2016: 47). Burada belirtilmesi gerekir ki temel haklar ve öteki haklar arasında evrensellik veya öncelik konusunda yapılan bu ayırım haklar üzerine değer biçme amacı taşımamaktadır. Hayatın olağan akışında her iki hak türünün de eşit miktarda tanınması, erişilebilmesi ve teminat altına alınması gereklidir. Ancak küresel salgın gibi olağanüstü bir durum karşısında eğer temel haklar ile öteki haklar arasında bir tercih yapılması gerekiyorsa öncelikli olan temel haklardır. Çünkü temel hakka yönelik ortak bir tehdit, tüm haklara erişime engel olacaktır (Shue, 2016: 65).

Salgın sürecinde pek çok insan hakkı, en temel hak olan yaşama hakkının korunması amacıyla kısıtlanmıştır. Haklardan bazıları şunlardır: serbestçe dolaşma hakkı (madde 13), barışçı toplanma hakkı (madde 20), çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı (madde 23) ve eğitim hakkı (madde 26). Bu hakların kısıtlanma şekillerine ise sırasıyla şu örnekler verilebilir: 65 yaş ve üzeri ile 18 yaş ve altı olan vatandaşların günün belirli saatlerinde dışarı çıkması, sivil toplum kuruluşlarının katılımlı etkin-

liklerine izin verilmemesi, spor merkezleri ve eğlence mekânı gibi işletmelerin faaliyetlerine ara verilmesi, eğitim kurumlarının kapatılması ve uzaktan eğitim sistemine geçilmesi. Belirtmek gerekir ki kısıtlama getirilen bu haklardan hiçbiri yaşama hakkı kadar temel ve evrensel değildir. Bu, yaşama hakkı dışındaki hakların değersiz olduğu veya ihlal edilebileceği anlamını taşımamaktadır. Burada söz konusu olan, haklar arasında, tehdidin doğrudan yöneldiği en temeldeki hakkı korumak amacıyla seçim yapılmasıdır. Temel bir hak tehlike altında bulunurken öteki haklara daha çok önem atfetmek veya tehlike altında olan hakkı kurtarmaksızın öteki hakların kullanımı için direnmek başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Eğitim hakkından veya çalışma hakkından yararlanabilmek için öncelikle yaşama hakkına sahip olmak gerekir. Yaşama hakkı teminat altına alınmış değilse öteki haklar verilmemiş demektir.

Kuçuradi de insan hakları arasında temel olanlar ve olmayanlar arasında bir ayırım yapmanın mümkün olduğunu belirtir. İnsan hakları başlığı altında toplanmış olan bazı haklar, insanların doğrudan potansiyellerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu haklar herhangi bir siyasi otorite tarafından verilmemiş ancak otoritenin korumakla yükümlü olduğu evrensel taleplerdir. Diğer haklar ise ilk grup haklar tarafından tanınmış ve korunmuş insan potansiyellerini geliştirme amacı taşır. Dolayısıyla bu hakların var olabilmesi, ilk grup hakların aktif olmasına bağlıdır. Üstelik bu haklar siyasi otoritenin aldığı kararlar neticesinde sınırlandırılır ve korunur (Kuçuradi, 2016: 76-77). Bu nedenle bu hakların evrenselliği, hak içeriğinin her devletin kendi iç politikasına göre değişkenlik göstermesi sebebiyle tartışmalıdır. Haklara yönelik bu ayırım, siyasi otoritenin görevinin yalnızca temel hakları koruma olduğu ve diğer haklar üzerinde keyfi sınırlamalar yapabileceği anlamına gelmemelidir. Yapılan ayırmada önceliği ilk grup haklara veya bu haklar içerisinde yer alan bir maddeye tanımak yalnızca salgın gibi olağanüstü durumlarda gerekli görülebilir. Olağanüstü hâl uygulamaları olağan yönetim paradigmaları halini almamalıdır. Olağan süreçler içerisinde bir hak için diğer hakları kısıtlamak veya ihlal etmek insan değerinin unutulmasına neden olur.

3.2. LIBERAL TEZLERİN GEÇERLİLİK SORUNU

Kuşkusuz özgürlük, insan varlığının gelişimi ve ben'in kendini inşası bakımından öncelikli bir haktır. Belirtilmiş olduğu gibi bireysel özgürlüğe hiçbir dış faktör kısıtlaması olmaksızın erişebilmek ve siyasi otoriteyi özgürlüğü koruması amacıyla görevlendirmek liberalizm düşüncesinin idealidir. Tekdüze bir yaşam biçiminde liberalizmin bu ideali her insan için oldukça makul kabul edilecektir. Fakat kimi durumlarda aşırı bireyci ve özgürlükçü anlayış dokunulmazlığını yitirebilmektedir. Savaş gibi devletlerarası veya ülke içi ilişkilerden kaynaklanan krizler, ekonomik bu-

nalımlar ve salgın gibi olağanüstü durumlar karşısında siyasi otorite, insan onur ve değerlerini alçaltıcı faaliyetlerde bulunmaksızın, bireysel özgürlük ve haklara müdahale etmek durumundadır. Yaşamakta olduğumuz salgın süreci bu durumun örneğini sergilemektedir. Siyasi otoriteler, liberal düşüncenin savunduğunun tam aksine bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlamakta, haklar ve toplumsal iyi arasında seçim yapmakta, çoğunluğun faydasını gözetmektedir. Salgın karşısında devlet tarafından yapılan uygulamalar keyfiyet değil, zorunluluk kaynaklıdır. Aksi halde temel bireysel hak ve özgürlüklerin kullanımına engel olan olağanüstü hâl yani salgın, geri dönüşü olmayan toplu hak ihlallerine ve toplumsal çöküşe sebebiyet verebilir. Bu nedenle özgürlük hakkının dünyada olup bitenler karşısında tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Salgın sürecinde özgürlük hangi talep nedeniyle istenmektedir? Günümüze kadar pek çok farklı talep nedeniyle özgürlük istenmiştir; amaç kimi zaman ifade kimi zaman eğitim olmuştur. Ancak bugün özgürlük, yaşama talebi nedeniyle istenmektedir. Salgın bu talep için diğer hakların kısıtlanmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı liberal anlayışın “bütün bireyler özgürdür” veya “her birey, hiçbir kısıtlama olmaksızın haklarını kullanmakta hürdür” ilkeleri birer ideal olarak kalmaktadır. Oysa ideal olanın gerçekleşmesini beklemek mevcut problemi çözmek için yeterli değildir.

Salgının seyri göstermektedir ki liberalizmin insan haklarını koruma yöntemi olarak kabul gören birey merkezli özgürlük anlayışı ve sınırlı devlet anlayışı sarsılmıştır. Salgın, insan hayatlarına ve özgürlüğe yönelik doğrudan bir tehdittir; devlet bu doğrudan tehdit karşısında yaşamları korumakla mükelleftir. Siyasi otoritenin bu yetkisi İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin 1953 tarihinde yürürlüğe giren güncellenmiş halinde açıkça ifade edilmektedir. İlgili metnin 5.maddesi, “herkesin özgürlük ve kişi güvenliğine hakkı olduğu” belirtirken aynı maddenin 1/e fıkrasında, “bulaşıcı bir hastalık yayma tehlikesi olan bir kimsenin kanunlara aykırı olmayacak şekilde gözaltına alınabileceği” belirtilmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükler nitelikleri bakımından mutlak olarak kabul edilseler de bireyleri her zaman mutlak olarak koruyamazlar. Haklar toplumsal koşullar, devlet olanakları ve bireysel davranışların içeriğine göre sınırlandırılabilir (Aktaran: Ünal, 2001: 352). Bu nedenle liberalizmin izleyici devlet tasarımı her koşulda mümkün olmayabilir.

Liberal anlayışta birey için her türlü sınırlamayı kaldırmak amaçlanırken, sınırlayan şey genellikle bir insan veya insan ürünü olarak tasarlanmıştır. Bugün ise insan kaynaklı değil, virüs kaynaklı bir kısıtlama söz konusudur. Bu ise liberal anlayışın kapsamını aşan bir durumdur. Başka bir deyişle sınırlayıcı güç temel hak ve özgürlükleri askıya alan irade devletin keyfi bir uygulaması değil, bütün bireyleri korumak için almak zorunda tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda da bireyin

hangi sınırlamalardan korunması gerektiği konusu belirsiz kalmaktadır. Bununla birlikte liberal anlayışın, kısıtlama yetkisinin keyfi kullanımını önlemek için bireylerin hak ve özgürlüklerine müdahale edilmemesi gerektiğini belirtmesi önem taşımaktadır. Özgürlük bilinci, özgürlük vurgusu ile özgürlüklerin kullanımını arasındaki çelişki ve uyumsuzluklar bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Özgür olmak salt bireysel bir olgu değildir. İçinde yaşadığımız toplum özgür olduğu sürece özgürüz. Özgürlük öteki karşısında ve ötekine karşı yaşadığımız bir problemdir. Liberal anlayış, “toplum iyiliği”, “kamu yararı” gibi çoğunluğa yönelik ifadeleri muğlak kabul ederek bireyin topluma karşı ödevlerini değersizleştirir. Yalnızca tek tek bireylere ait ahlaki iyi ve değerlerin var olduğunu söylemek, evrensel insan haklarının varlığını savunmakla çelişmektedir. Bu durumda şu soru sorulabilir: Aynı toplumda yaşayan fakat farklı ahlaki ilke ve değerleri benimsemiş bireyleri, evrensel olduğu dile getirilen insan hakları şemsiyesi altında bir araya getirmek nasıl mümkündür? Ahlaki yargılardan bağımsız, özgürce davranırken topluma karşı ödevler nasıl yerine getirilecektir? Bu sorular liberalizmin özgürlük ve toplum anlayışında cevapsız kalmaktadır.

İnsan Hakları Beyannamesi'nin 29. Maddesine göre bireyin temel hak ve özgürlüklerinden bahsedebilmesi ve bu hakları kullanabilmesi için kendisine gelişim imkânları sunan topluluğa karşı yükümlülükleri vardır. Eğer bireyin hak ve özgürlükleri başka insanlar tarafından tanınmaz ve bu haklara saygı gösterilmezse bireyin hak veya özgürlük sahibi olmasının bir anlamı olmayacaktır. Bu nedendir ki bireyler toplumsal bir oluşum altında bir araya gelir, hakları tanır ve hakların istikrarı için genel refah korunmaya çalışılır. Bireyin refah bir yaşam sürebilmesini toplumla bütünleşmesinde gören Rousseau'ya göre (1997:2) “toplum düzeni diğer bütün haklara temel olan kutsal bir haktır”. Çünkü haklar ancak toplumsal dayanışma ile güvence altına alınabilir. Haklar soyut düzlemde bireysel, pratikte ortaktır. Küresel salgın, bu ortaklığın çekirdeği olan yaşama hakkına ve dolaylı olarak öteki haklara yönelik ortak bir tehdittir. Bu tehdide karşı ortak hakları korumak ve hakka erişimi sağlamak ancak çoğunluğun iyiliğini gözetmekle mümkündür.

4. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMA GEREĞİ

Temel hak ve özgürlükler neden değerlidir? Bu hakların kısıtlanması neden insanlarda tedirginliğe yol açmaktadır?

İnsan haklarının sahip olduğu değer, bu hakların insanlara yönelik olmasından kaynaklanır. Bir başka deyişle insanın kendine has birtakım nitelikleri, onun diğer varlıklardan farklı bir değere sahip olmasının sebebi olarak kabul edilir. Bu nitelikler,

insanda potansiyel olarak bulunur ve aktüelleşebilmek için tanınmaya, korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyar. Bu anlamda insan, Sartre'ın Varlık ve Hiçlik eserinde birçok kez ifade ettiği gibi, bir "proje varlık"tır. Potansiyellerini gerçekleştirdikçe diğer var olanlar karşısında varlığının değeri anlam kazanır (Bayraktar, 2014: 3-4). Aksi durumda insanın varlığını değerli kılacak bir ayrıcalığı yoktur. İşte insan hakları, bu potansiyel olarak bulunan imkânların aktüel hale gelebilmesi için gerekli olan koşulları bildirir. Koşullar, potansiyelinin farkında olsun veya olmasın tüm insanlara ulaşmayı amaçlar. Bu amacın gereği olarak insan hakları, mevcut potansiyelin sınırlarını belirler. Burada şunu belirtmek gerekir ki, insan hakları kavramı altında belirtilen koşullar, insanlara, hakları olsa bile, tüm isteklerini yapabilme yetkisi vermez. Çünkü her koşul, gerçekleşmesi ancak birtakım durumlar sağlandığında mümkün olan imkânları ifade eder. Bu da her insanın kendisinde bulunan olanakları gerçekleştirirken ötekinin varlığını ve imkânlarını gözetmesini, koşullara saygı duymasını gerekli kılar. Böylelikle insan hakları, her bir bireyin hakkına yer açılabilmesi için gerekli olan sınırlılık kavrayışının oluşmasına aracılık eder. Acaba buna neden ihtiyaç duyulur?

İnsan hakları kavramı ötekinin varlığının zorunluluğuna işaret ederek bir sınırlama oluşturur ben ve öteki var oldukça hakların da var olması gerektiği sonucuna varılır. Her ne kadar bu hukuk pek çok kez tartışılmış olsa da ulaşılan sonuç hep aynı olmuştur. İnsan, yaşamını sürdürebilmek için ötekinin varlığına muhtaç olduğu sonucuna varılmıştır. İnsan kendi kendine yetebilen ve yalnızca biyolojik özellikleriyle yaşamını sürdürebilen bir varlık değildir. Sahip olduğu ve diğer varlıklardan ayırt edilmesini sağlayan değerler, insanı toplumsal bir varlık haline getirir. Bu değerler, insanların tümü için geçerlidir. Değerler sayesinde insanlar arası anlaşma ve yardımlaşma vücut bulur. Çünkü her insan, yaşamını sürdürdüğü müddetçe belirli amaçlara ulaşmak için çaba gösterir. Bu amaçların ardında fayda ilkesi yer alır. Talep edilen her ne olursa olsun talep eden için o, iyi ve faydalı olandır. Ancak bir insana "bu benim için faydalıdır ve bunu elde etmek benim hakkımdır" dedirten güç, öteki insanlara da aynısını söyletmektedir. Herkesin her şeye hakkının olduğu ortamda, insanların daha iyi bir yaşam süreceğini söylemek zordur. Böyle bir yaşamda korku hâkim olur. Her insan kendisi için faydalı olanı ister ve bu isteğine engel olan her şeyi bertaraf etme hakkına sahip olduğunu düşünür. İşte her insanın bir diğerinin kurdu olması yargısının anlamı budur. Oysa insan varlığının değerini temsil eden en önemli nitelik olarak akıl, faydalı olana ulaşmak için çabalarken varlığı tehlikeye düşürecek unsurlardan da sakınmayı buyurur. Bunun yolu ise insanlar arası yardımlaşma ve sınırların belirlendiği bir anlaşmadır. Hem faydalı olana ulaşmak hem de yaşamı sürdürmek ancak ötekinin haklarının tanınması ile mümkün hale gelir.

Bir insanı diğerinin kurdu olarak Hobbes'un aksine bu insanı öteki insan için tanıyan Spinoza, ben varlığı ile öteki varlık arasında farklı bir yargı dile getirmektedir. Burada tanıyı ifadesi ile yaratıcı bir kuvvet değil, insanların iyi bir yaşam sürmek ve kendilerini geliştirmek için ötekine gereksinim duydukları, bununda toplumdaki diğer insanların yardımını gerekli kıldığı belirtilir. İnsan bir akıl varlığı olarak ihtiyaçlarını karşılamada diğer insanların yardımına muhtaç olduğunun farkındadır. Yardımlaşma, dayanışma ve anlaşmalar olmaksızın imkân bakımından iyi ve faydalı bir yaşam sürmek olanaksızdır. Böyle bir yaşam, insanın ötekine yönelik sınırlılık kavrayışına sahip olması ile mümkün olur. Bu kavrayışın bir sözleşme olarak tüm insanların zihninde yer edinmesi insan haklarını önemli kılar. Çünkü buradaki sınırlılık bir zorlama veya baskı niteliği taşımaz. Rasyonel olarak insanın insan olmak bakımından değerini koruması ve bu değere uygun bir yaşam sürebilmesi için gerekli güvenceyi sunar. Dolayısıyla insan hakları, ben'in ötekiler karşısında varlığını ve faydasını garanti altına alır.

İnsan hakları bu şekilde değerlendirilmediğinde yalnızca her insanın sahip olduğu değişmez, evrensel ve kısıtlanamaz haklar bütünü olarak görülür. Ancak hakların bu özellikleri amaçtan ziyade sonuca odaklıdır. Zihinlerde yalnızca bu özellikler yer edinmekte, dillerde bu özellikler pelesenk olmaktadır. Bu nedenle kendi hakkının evrenselliğini savunan bir insan, başka bir insanın da hakkının evrensel olduğunu göz ardı edebilmektedir. Nitekim salgın sürecinde pek çok insan, haklarının evrensel ve kısıtlanamaz olduğu düşüncesi ile bir başka insanın yaşama hakkını ihlal edecek eylemlerde bulunmaktadır. Oysa insan haklarına rasyonel bir gözle baktığımızda, olağanüstü durumlar karşısında hakların kısıtlanabilir olduğu ve bir hakka sahip olmanın, bu hakkı sınırsız kullanmak demek olmadığı açıktır. Dolayısıyla insan hakları ve bu haklar altında yer alan temel hak ve özgürlüklerin değeri, toplumsal yaşamda her insanın potansiyelini gerçekleştirmesi için sağladığı saygı kriterinden kaynaklanır. Saygının sürdürülebilmesi ise ancak bu hakların korunması ve geliştirilmesi ile mümkündür.

SONUÇ

İnsan hakları kavramı, her insanın doğuştan sahip olduğu ve onun diğer varlıklardan ayırt edilmesini sağlayan birtakım nitelikler taşıdığı fikrini içerir. Bu nitelikler, insanın hayatını devam ettirebilmesi ve geliştirebilmesi için gerekli olan temel haklar olarak kabul edilir. Tarihsel süreçte haklara meşruiyet kazandıran güç pek çok kez tartışılmış olsa da günümüze yaklaşıldıkça hakların kısıtlanmasının ve yok sayılmasının mümkün olmadığı düşüncesi gittikçe yaygınlaşmıştır. Kelimenin tam anlamıyla insan hakları kavramsal olarak zihinlerde evrenselleşmiş ve mutlak kabul edilmiştir. Ancak reel olarak bu hakların gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği bir

başka deyişle bu haklara sahip olunup olunamayacağı bir problem olarak kalmıştır. Bugün salgın sürecinde bu problem tekrar zuhur etmiştir. Hakların insan dışı biyolojik bir varlığın yok edici etkisi dolayısıyla kısıtlanması, hakların tüm zaman ve mekanlarda geçerli olması tezine yönelik şüphe uyandırmıştır. Haklar arasında temel olan-temel olmayan, öncelik-sonralık ve evrensellik-sınırlılık tartışması doğmuştur. Salgın öncesi mevcut fikirler, oluşan şüpheleri ve tartışmaları gidermekte yetersiz kalmıştır. Çünkü tarihsel süreç ve seyir olağan dünyada yaşanmıştır. Salgın ise olağanüstü koşullar dayatmaktadır. Bu ise eski fikirlerin yerini yeniden düşünülmüş fikirlerin almasını gerekli kılmaktadır.

Salgının biçimlendirdiği olağanüstü dünyada temel hak ve özgürlüklerin algılanışı değişim sürecindedir. Bu sürecin sonucunda hakların alacağı yeni biçim herhangi bir dış güce değil, insan düşünce ve iradesine bağlıdır. Bireysel zihinler, probleme yönelik tezleri tekrar ele alması gereken senteze ulaşabilirler. Bu sentez ise ancak temel hak ve özgürlüklere saygı bilincine ulaşmış bireyler tarafından oluşturulabilir. Saygı, ötekinin varlığını mümkün kılar. İnsanın dünyası doğrudan ve sadece doğa dünyası değil, öteki ile kurduğu anlam dünyasıdır. Bu dünyada temel hak ve özgürlüklerin dıştan sınırlandırılması yerine kişilerin hak algısını kendi içlerinde oluşturması gereklidir. Çünkü hak ve özgürlükler soyut kavramlar olmakla birlikte ancak ötekiyle kurulan dünyada anlam kazanır. Bu noktada “insan haklarını yeniden düşünme”nin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yeniden düşünmekle insanların, insan hakları kavramını algılayışında bir tekâmül sağlanabilir. İnsan haklarının ötekinin varlığıyla anlam kazandığı ve ötekine duyulan saygıyla geçerliliğe sahip olduğu bilincine ulaşılabilir. Çünkü salgın herkesin herkes için tehdit olduğu, herkesin hep birlikte kurtulabileceği gereğini ortaya koymuştur. Bu nedenle insan hakları kavramının ve bu kavramın kapsadığı hakların tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Rasyonel ve reel çerçevede gerçekleşecek olan bu değerlendirme sayesinde haklar konusunda yetersizliği ortaya çıkan eski fikirlerin yeri, olağan veya olağanüstü durumlar karşısında “bu, benim hakkımdır” demenin koşulları yeniden belirlenerek doldurulabilir. Salgınla ortaya çıkan insan hakları sorunları eleştirel bir bakışla tekrar ele alındığında mevcut koşullara uygun olan yeni inşalar için yeniden düşünülmelidir. Yepyeni ve gelişmiş bir bakış açısı geleceğe yönelik bir ümit oluşturabilir. Temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamalar keyfiyete izin vermeksizin denetimli ve adaletli olmalıdır. Öyleyse salgın sürecinde insan haklarına yönelik sınırlama amacının, diğer hakların temeli olan yaşam hakkını ihlal edecek faaliyetleri önleme, toplumun sağlık güvenliğini sağlama ve koruma olduğu göz ardı edilmemelidir. Bunun herkesçe kabulü yeni bir bilinç durumu demek olur.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (1997). *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Balan, A. (2018). Orta Yolcu Bir Formül Olarak Radbruch Formülü, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 69-89.
- Bayraktar, L. (2014). *Felsefe İle*, Ankara: Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Biemel, W. (1984). *Sartre*, (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Chloros, A. G. (1958). What is Natural Law?, *The Modern Law Review*, 21(6), 609-622.
- Cicero, M.T. (2018). *Yasalar Üzerine*, (Çev. C. Cengiz Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gorecki, J. (1996). *Justifying Ethics Human Rights and Human Nature*, London: Transaction Publishers.
- Hayek, F. A. (1994). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt I: Kurallar ve Düzen*, (Çev. Atilla Yayla). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heidegger, M. (2013). *Düşünmek Ne Demektir?*, (Çev. Rıdvan Şentürk). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2013). *Özgürlükler Hukuku 1 (İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş)*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı-Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*, (Çev. Ertuğrul Uzun). İstanbul: Nora Kitap.
- Kuçuradi, İ. (2016). Felsefe ve İnsan Hakları, İ. Kuçuradi içinde, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (s.73-80), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Locke, J. (2013). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*, (Çev. Aysel Doğan). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Lomasky, L. E. (2017). İki Liberalizm Anlayışı, C. Uslu içinde, *Liberalizm El Kitabı*, (s.223-267), Ankara: Liberte Yayınları.
- Nonet, P. (1990). What is Positive Law?, *The Yale Law Journal*, 100(3), 667-699.
- Öner, N. (1990). *İnsan Hürriyeti*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1997). *Toplum Anlaşması*, (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Shue, H. (2016). Temel Hakların Evrenselliği, İ. Kuçuradi içinde, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, (s.39-67), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Tepe, H. (2018). *İnsan Hakları Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Uslu, C. (2011). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar-İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Wacks, R. (2019). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*, (Çev. Engin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Yenişehirlioğlu, Ş. (1982). Varlık Sorunsalı ve Jean Paul Sartre, *Yazko Felsefe Yazıları*, (2), 112-121.